

**MENTALITET KONSEPTINING MILLIY-MADANIY O'XSHASH
VA FARQLI JIHATLARI**

Farxotova Sitora Kamoljon qizi

Oriental Universiteti 2-kurs Magistratura talabasi

Lingvistika Mutaxassisligi

42-kurs

@duwaduwa824@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur tezisda mentalitet konsepti madaniyatlararo va milliy kontekstda ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda mentalitet tushunchasining mazmun-mohiyati, uning shakllanishida tarixiy, ijtimoiy-siyosiy, madaniy va diniy omillarning o'rni asoslab beriladi. Turli milliy madaniyatlar doirasida shakllangan mentalitetlarning umumiy va o'ziga xos xususiyatlari qiyosiy-tipologik tahlil asosida aniqlanadi. Shuningdek, milliy mentalitetning jamiyat ijtimoiy ongida tutgan o'rni, shaxsiy va jamoaviy identifikatsiya jarayonlariga ta'siri yoritiladi. Tadqiqot natijalari mentalitet fenomenini chuqurroq anglash, madaniyatlararo muloqotni samarali tashkil etish hamda ijtimoiy-madaniy tadqiqotlarni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Mentalitet, konsept, kommunikativ hodisa, lingvistik ifodalanish, til va madaniyat, konseptual sistema, semantik tahlil, xalq ongida, milliy tafakkur, muloqot jarayoni.

Mentalitet tushunchasi zamonaviy gumanitar fanlar – tilshunoslik, madaniyatshunoslik, psixologiya, sotsiologiya, antropologiya, falsafa – uchun markaziy tadqiqot ob'yektiga aylangan. Mentalitet orqali biz xalqning fikrlash tarzini, qadriyatlar tizimini, xulq-atvor me'yorlarini, dunyo qarashini va hayot falsafasini tushunishimiz mumkin. Bu esa samarali madaniyatlararo dialog o'rnatish, diplomatik munosabatlarni mustahkamlash, xalqaro biznes hamkorligini rivojlantirish va global muammolarni hal qilishda muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston Respublikasining mustaqillikka erishgandan keyingi davr siyosatida milliy identifikatsiya, milliy qadriyatlarni tiklash va rivojlantirish ustuvor yo'nalishlardan biri bo'lib kelmoqda. Prezident Shavkat Mirziyoyevning 2020-yil 21-oktabrdagi PF-6108-son "Yoshlarda milliy g'oya va mafkurani shakllantirish tizimini sifat jihatidan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmonida milliy mentalitet va madaniy qadriyatlarni asrab-avaylash, yoshlar ongida milliy g'urur va vatanparvarlik tuyg'ularini shakllantirish davlat siyosatining muhim vazifasi sifatida belgilangan [1]. Bu hujjat milliy mentalitetni ilmiy jihatdan chuqur o'rganish, uning o'ziga xos jihatlarini aniqlash va uni globallashtirish sharoitida saqlab qolish zaruratini ko'rsatadi.

Bundan tashqari, O'zbekiston ko'p millatli va ko'p madaniyatli davlat sifatida turli xalqlar vakillarining tinch-totuv yashashini ta'minlash, madaniyatlararo tolerantlikni shakllantirish va milliy hamjihatlikni mustahkamlash vazifasiga duch kelmoqda. Bu vazifalarni muvaffaqiyatli hal qilish uchun ham o'zbek mentalitetini, ham mamlakat hududida yashayotgan boshqa xalqlarning mentalitetini chuqur tushunish va hurmat qilish zarur [2]. Mentalitet konsepti turli tillar va madaniyatlarda bir xil mazmunga ega bo'lmagan, balki har bir xalqning tarixiy taraqqiyoti, ijtimoiy tajribasi, madaniy qadriyatlari va dunyoqarashi bilan chambarchas bog'liq holda shakllangan murakkab ijtimoiy-madaniy hodisadir. Ushbu tushuncha jamiyat a'zolarining olamni idrok etish usuli, xulq-atvor me'yorlari, qadriyatlar tizimi va fikrlash stereotiplarini o'zida mujassamlashtiradi [3].

Yevropa ilmiy an'analarida, xususan fransuz va nemis ilmiy maktablarida *mentalité* va *Mentalität* atamalari asosan jamoaviy ong, tarixiy tafakkur va ijtimoiy psixologiya bilan bog'liq holda talqin qilinadi. Fransuz tarixshunosligida (Annallar maktabi vakillari) mentalitet muayyan tarixiy davrga xos bo'lgan umumiy fikrlash tarzi va dunyoqarashni ifodalovchi kategoriya sifatida qaraladi. Nemis ilmiy an'analarida esa mentalitet jamiyatning ichki intellektual va ma'naviy tuzilmasi bilan uzviy bog'liq holda tushuniladi [4]. Anglo-amerika madaniyatida "mentalitet" tushunchasi ko'pincha *mindset*, *collective mentality* yoki *national character* kabi

terminlar orqali ifodalanadi. Bu yondashuvda mentalitet ko'proq shaxsiy va ijtimoiy xulq-atvor modellari, qaror qabul qilish uslublari hamda madaniy stereotiplar bilan izohlanadi. Ushbu madaniy makonda pragmatizm va individualizm omillari mentalitet talqiniga kuchli ta'sir ko'rsatadi.

Sharq madaniyatlarida, jumladan turkiy va musulmon xalqlarda mentalitet tushunchasi ko'proq axloqiy me'yorlar, an'analar, jamoaviylik, diniy qarashlar va qadriyatlar bilan uyg'un holda namoyon bo'ladi. O'zbek mentalitetida mehmondo'stlik, kattalarga hurmat, jamoa manfaatini shaxsiy manfaatdan ustun qo'yish kabi xususiyatlar mentalitetning muhim komponentlari sifatida e'tirof etiladi. Bu holat til birliklarida, maqol va matallarda, nutq madaniyatida ham yaqqol aks etadi. Zamonaviy globallashuv jarayonlari iqtisodiy, siyosiy, madaniy va axborot maydonlarining integratsiyalashuvi bilan tavsiflanib, milliy mentalitetlarning shakllanishi va transformatsiyasiga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Globallashuv natijasida turli madaniyatlar o'rtasidagi chegaralar nisbatan shaffoflashib, milliy mentalitetlar doimiy o'zaro ta'sir va almashinuv jarayoniga tortilmoqda. Bu holat mentalitetlarning barqaror, yopiq tizim sifatidagi an'anaviy tasavvurini o'zgartirib, ularni dinamik va moslashuvchan hodisa sifatida namoyon etmoqda [5]

Avvalo, globallashuv axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivoji orqali milliy mentalitetlarga kuchli ta'sir ko'rsatmoqda. Internet, ijtimoiy tarmoqlar va global ommaviy axborot vositalari orqali tarqalayotgan g'oyalar, qadriyatlar va xulq-atvor modellari milliy ongga singib, an'anaviy tafakkur shakllarini qayta ko'rib chiqishga majbur qilmoqda. Natijada ayrim jamiyatlarda individualizm, shaxsiy erkinlik va pragmatik yondashuv kabi g'arbona qadriyatlar kuchayib bormoqda [6]

Ikkinchidan, globallashuv madaniyatlararo muloqotning kengayishiga olib kelib, milliy mentalitetlarning gibridlashuvi (aralashuvi) jarayonini tezlashtirmoqda. Turli madaniy elementlarning o'zaro qo'shilishi natijasida yangi mental modellar shakllanmoqda. Bu jarayon, ayniqsa, yoshlar mentalitetida yaqqol namoyon bo'lib, ular an'anaviy milliy qadriyatlar bilan bir qatorda global madaniyat

elementlarini ham qabul qilmoqda. Uchinchidan, iqtisodiy globallashuv mehnat migratsiyasi va transmilliy munosabatlarning kuchayishiga sabab bo'lib, milliy mentalitetlarning o'zgarishiga turtki bermoqda. Migratsiya jarayonlari natijasida shaxslar turli madaniy muhitlarga moslashib, o'z mentalitetida yangi qadriyatlar va xulqiy me'yorlarni shakllantiradi [7]. Bu esa milliy mentalitetning bir xilligi emas, balki ichki xilma-xilligini kuchaytiradi. Shu bilan birga, globallashuv milliy mentalitetlar uchun ma'lum darajada qarama-qarshi jarayonlarni ham yuzaga keltirmoqda. Bir tomondan, madaniy universallashtirish milliy o'ziga xoslikning susayishiga olib kelishi mumkin bo'lsa, ikkinchi tomondan, milliy identitetni anglash va saqlab qolishga bo'lgan ehtiyojni kuchaytiradi. Natijada ayrim jamiyatlarda milliy qadriyatlar, til va an'analarni qayta tiklashga qaratilgan madaniy va mafkuraviy harakatlar kuchaymoqda.

Xulosa:

Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, mentalitet konsepti milliy va madaniy kontekstlarda murakkab va ko'p qatlamli ijtimoiy-madaniy hodisa sifatida namoyon bo'ladi. Har bir xalqning tarixiy taraqqiyoti, ijtimoiy tajribasi, madaniy qadriyatlari va dunyoqarashi uning mentalitetini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Yevropa, Anglo-amerika va Sharq ilmiy maktablarida mentalitet tushunchasi turlicha talqin qilinsa-da, umumiy jihat sifatida u jamiyat a'zolarining fikrlash, qaror qabul qilish va xulq-atvor me'yorlarini belgilovchi asosiy omil sifatida qabul qilinadi. O'zbek mentalitetida esa mehmondo'stlik, kattalarga hurmat, jamoa manfaatini shaxsiy manfaatdan ustun qo'yish kabi qadriyatlar ajralmas komponent hisoblanadi. Zamonaviy globallashuv jarayonlari esa milliy mentalitetni tubdan yo'q qilmay, balki uni transformatsiyaga uchratib, yangi global qadriyatlar bilan uyg'unlashgan, dinamik va moslashuvchan tizim sifatida shakllanishiga imkon yaratmoqda. Shuningdek, O'zbekistonning ko'p millatli va ko'p madaniyatli davlati sifatida milliy mentalitetni chuqur tushunish, boshqa xalqlarning mentaliteti va madaniyatini hurmat qilish milliy hamjihatlik, madaniyatlararo tolerantlik va ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan, milliy mentalitetni ilmiy tadqiq qilish va uni saqlab qolish strategiyalari

davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lishi lozim. Xulosa qilib aytganda, mentalitetni chuqur o‘rganish nafaqat milliy madaniyatni asrash, balki yosh avlod ongida milliy g‘oya, vatanparvarlik va global madaniyat bilan uyg‘unlashgan rivojlangan shaxsiy xulq-atvorni shakllantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 21-oktabrdagi PF-6108-son “Yoshlarda milliy g‘oya va mafkurani shakllantirish tizimini sifat jihatidan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni // LEX.UZ.
2. Mahmudov, N. *Til va madaniyat*. — Toshkent: Fan, 2007.
3. Gurevich, A. Ya. *Tarixiy mentalitet kategoriyalari*. — Moskva: Iskustvo, 1984.
4. Le Goff, J. *Mentalitetlar tarixi*. — Moskva: Universitet nashriyoti, 2001.
5. Hofstede, G. *Cultures and Organizations: Software of the Mind*. — New York: McGraw-Hill, 2010.
6. Wierzbicka, A. *Understanding Cultures Through Their Key Words*. — Oxford: Oxford University Press, 1997.
7. Maslova, V. A. *Lingvokulturologiya*. — Moskva: Akademiya, 2001.